

УДК 349.414

Ірина Сидоренко

**ПРОБЛЕМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

Ірина Сидоренко

**ПРОБЛЕМЫ РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬ
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАЗНАЧЕНИЯ**

Iryna Sydorenko

THE PROBLEMS OF RATIONAL USE OF AGRICULTURAL LAND

Земельні відносини завжди перебували в центрі уваги громадськості, різних верств населення країни незалежно від наявності чи відсутності у них земельних ділянок. У сучасних умовах актуальність цих відносин значно підвищилась. Ситуація в земельних відносинах і системі землекористування сільських територій залишається складною і неврегульованою. Сучасний стан використання земельних ресурсів не повною мірою відповідає вимогам раціонального використання природних ресурсів. Підтвердженням цього є ті факти, що в результаті інтенсивного використання земель порушено екологічно безпечний баланс співвідношення площ угідь, стали відчутнішими негативні екологічні наслідки техногенного впливу, які спричиняють суттєву шкоду земельним ресурсам, здоров'ю людей, завдають значних економічних збитків господарському комплексу. Отже, з огляду на незадовільне використання земельних ресурсів, проблема раціонального використання та охорони земель у сучасний період набуває особливого значення, а її вирішення потребує дієвих заходів впливу, зокрема правового характеру.

Ключові слова: землі сільськогосподарського призначення, раціональне використання, програма використання та охорони земель.

Табл.: 1. Бібл.: 7.

Земельные отношения всегда находились в центре внимания общественности, различных слоев населения страны независимо от наличия или отсутствия у них земельных участков. В современных условиях актуальность этих отношений значительно повысилась. Ситуация в земельных отношениях и системе землепользования сельских территорий остается сложной и неурегулированной. Существующее положение использования земельных ресурсов не в полной мере соответствует требованиям рационального использования природных ресурсов. Подтверждением этого являются те факты, в результате интенсивного использования земель нарушен экологически безопасный баланс соотношения площадей угодий, стали ощутимыми негативные экологические последствия техногенного влияния, которые вызывают существенный вред земельным ресурсам, здоровью людей, наносят значительный экономический ущерб хозяйственному комплексу. Поэтому, учитывая неудовлетворительное использование земельных ресурсов, проблема рационального использования и охраны земель в современный период приобретает особое значение, а ее решение требует действенных мер воздействия, в том числе правового характера.

Ключевые слова: земли сельскохозяйственного назначения, рациональное использование, программа использования и охраны земель.

Табл.: 1. Библ.: 7.

Land relations were always at the center of public attention, various segments of the population, regardless of whether or not they land. In modern terms the relevance of this relationship greatly increased. The situation in land relations and land tenure system in rural areas remains difficult and irregular. The current state of land use does not fully meet the requirements of rational use of natural resources. Proof of this are the facts that as a result of intensive land use violation of ecological and safe balance land area ratio, have tangible negative environmental impacts of anthropogenic influence, causing substantial damage to land resources, human health, causing significant economic losses economic sector. Therefore, given the poor use of land resources, the problem of rational use and protection of land in modern times is of particular importance, and its solution requires effective measures, including legal matters.

Key words: agricultural land, rational use, program use and land protection.

Табл.: 1. Bibl.: 7.

JEL Classification: Q 15

Постановка проблеми. Земельний фонд України поділяється на певні категорії. Пріоритетне значення серед них займають землі сільськогосподарського призначення, які відіграють винятково важливу роль у сільському господарстві, де вони є головним засобом виробництва, природною базою і територіальною основою існування й діяльності аграрного сектору економіки України, і саме тому землі сільськогосподарського призначення мають використовуватись тільки за цільовим призначенням. Але, на жаль, на сьогодні порядок їх використання не відповідає всім законам та нормам, а це дуже велика проблема для всієї країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення є дуже актуальним, тому досліджуються бага-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

тьма вітчизняними вченими, серед яких: С. Кваша, Я. Гудзало, М. Ступень, Н. Стойко, А. Третяк, П. Саблук, В. Другак, О. Кустовська, О. Бородіна, Ю. Куценко, Л. Гунько [1–4] М. Хвесик та інші. Ними розглядаються шляхи розвитку земельних відносин і системи землекористування в аграрному комплексі, удосконалюються організаційно-правові засади використання землі в господарських цілях, розробляються пропозиції та науково-методичні підходи щодо оптимізації землекористування.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність питання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, зумовлена відсутністю гармонізації економічних, соціальних та екологічних факторів з боку операторів агробізнесу. Бракує також нормативно-правової бази, спрямованої на цільове використання кожного квадратного метра території сільськогосподарського призначення з метою збільшення кількості робочих місць, особливо на селі (інженери-землепорядники, агрономи та ін.).

Мета статті. Головною метою цієї роботи є формування пропозицій щодо сталого землекористування в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Україна володіє великими земельними ресурсами її земельний фонд становить 60,3 млн гектарів. Це безцінне національне багатство, здатне за ефективного управління забезпечити гідне життя її громадянам. Майже 70 % території країни займають сільськогосподарські угіддя, з них: 54 % рілля (близько 27 % орної землі в Європі), багаторічні насадження – 2 %, сіножаті та пасовища – 13 % (табл. 1). На одиницю населення в Україні припадає 0,66 га орної землі, тоді як в Європі цей показник становить загалом 0,25 га. Щодо родючості ґрунтів, то майже третина світових запасів чорнозему знаходиться на території України. Такі дані свідчать про те, що Україна має значний земельно-ресурсний потенціал для розвитку агропромислового комплексу, а також перетворення його на високоефективний, конкурентоспроможний сектор економіки з метою забезпечення продовольчої безпеки держави. Проте рівень використання сільськогосподарських угідь порівняно з країнами Європейського Союзу нижчий майже у 7 разів [5].

Таблиця

Земельний склад сільськогосподарських угідь

Сільськогосподарські угіддя	Площа земель	У % до загальної площі земель України
Рілля	33080,9	54,8
Багаторічні насадження	1000,5	1,6
Сіножаті та пасовища	7772,9	12,9
Всього	41854,3	69,3

Ситуація в земельних відносинах і системі землекористування сільських територій залишається складною і нерегульованою. Найгострішими проблемами є незавершеність економічних та правових відносин власності між власниками земельних часток (паїв) та юридичними особами (сільськогосподарськими агроструктурами і фермерськими господарствами), відсутність землеустрою, спрямованого на вирішення питань планування розвитку землекористування, перерозподілу земель, повсюдне припинення робіт щодо охорони земель через, по суті, знищення системи плати за землю, і як результат – відсутність коштів (щорічно бюджети недоодержують понад 600 млн грн земельного податку в секторі сільськогосподарських товаровиробників) на землеустрій, облаштування інженерної інфраструктури землекористування, землеохоронні та меліоративні заходи.

Складна ситуація в ефективному ринково-орієнтованому та екологічно збалансованому розвитку сільськогосподарського землекористування сільських територій виникла насамперед через:

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

– відсутність цільової програми розвитку земельних відносин на довгострокову перспективу;

– незавершеність інституційного середовища у сфері державної земельної політики та механізмів її реалізації щодо розвитку сільськогосподарського землекористування та урегульованості відносин власності;

– недооцінку змісту, складності, масштабів і специфіки земельних перетворень у ході аграрної і земельної реформ;

– безсистемність у вирішенні завдань земельної реформи на селі. Поряд із реформуванням відносин власності на землю та майно, запровадженням нових організаційно-правових форм господарювання не створено ефективної системи еколого-економічних відносин щодо територіальної організації землекористування сільськогосподарських підприємств та правових і землевпорядних механізмів регулювання орендних відносин;

– складна демографічна ситуація у більшості територіальних громад (старіння населення, знелюднення сільських територій);

– відсторонення місцевого самоврядування від вирішення питань у сфері земельних відносин;

– ігнорування проблеми ресурсно-комплексного підходу до розвитку сільських територій у процесі зміни форм власності на землю та господарювання, відсутність зваженої державної земельної політики щодо прогнозування, планування та механізмів регулювання розвитку сільськогосподарського землекористування сільських територій;

– наукові підходи до здійснення землеустрою через зонування земель за їх категоріями і типами землекористування, формування його режиму та інвестиційної привабливості;

– недооцінка важливості обліку кількості та якості земель, державної реєстрації природоохоронних та технологічних обмежень (обтяжень терміну оренди) у використанні земель, земельних сервітутів;

– відсутність виваженої державної політики щодо формування територій землекористування аграрних структур та регулювання обігу земельних ділянок і прав на них власників земельних часток (паїв);

– відсутність належного фінансування фундаментальної та прикладної землевпорядної науки [6].

На нашу думку, слід виокремити три основні напрями використання земель сільськогосподарського призначення:

1. Для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

2. Для ведення особистого селянського господарства, садівництва, городництва, сінокосіння та випасання худоби.

3. Для виробництва несільськогосподарської продукції.

Значна площа сільськогосподарських угідь в Україні є деградованими. Так, за даними Держземагентства України, близько 1,7 млн га (4,1 % загальної площі сільськогосподарських угідь) піддані вітровій ерозії (дефляції) і 13,3 млн га (32 %) – водній ерозії, а понад 2 млн га угідь (4,8 %) піддані сумісній дії водної та вітрової ерозії. У складі еродованих земель обліковується 4,6 млн га середньо- і сильнозмитих, у т. ч. 68 тис. га тих, що повністю втратили гумусовий горизонт. Крім того, 10,7 млн га (25,8 % сільськогосподарських угідь) становлять кислі ґрунти, 2,3 млн га (5,4 %) – солонцюваті і 1,7 млн га (4,1 %) – засолені, 1,9 млн га – перезволожені, 1,8 млн га – заболочені і 0,6 млн га – кам'янисті. Понад 20 % території України забруднено різними токсичними сполуками, у т. ч. значні площі забруднені радіоактивними ізотопами. Негативні геологічні явища поширені більш ніж на 50 % території України. Каталізатором такого стану

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

є порушення оптимальної структури посівних площ, що призвело до виснаження ґрунтового покриву. Впливає на це й високий рівень рентабельності виробництва окремих сільгоспкультур (передусім це стосується насіння соняшнику), а також спеціалізація великих господарюючих суб'єктів на вирощуванні експортноорієнтованих сільськогосподарських культур зернової групи, що спричинило зростання площ посівів зернових та зернобобових культур у загальній посівній площі.

Така ситуація йде в розріз із принципами сталого розвитку, оскільки повністю відсутня оптимальна збалансованість між економічною й екологічною ефективністю використання земельних угідь в Україні. Досить поширеним у світі інструментом оптимізації сільськогосподарських угідь є їх консервація. Посилення позиції держави щодо консервації деградованих і малопродуктивних земель, господарське використання яких є екологічно небезпечним та економічно неефективним, – пріоритетне завдання державної політики у сфері аграрного землекористування, виконання якого сприятиме забезпеченню сталості і водночас еколого-економічної ефективності аграрного виробництва.

Поряд з цим необхідно підвищувати загальну культуру землеробства. Переважна більшість сільгоспвиробників використовує традиційні технології вирощування культур, які передбачають обов'язковість оранки ґрунтового покриву, що призводить до порушення його структури та втрати вологи, розвитку ерозійних процесів [7].

Складною залишається ситуація в соціальній сфері села: занепад соціальної інфраструктури, бідність, безробіття, відсутність у селян мотивації до праці, демографічна криза. Однією з причин занепаду сільського господарства є відсутність інвестиційно привабливого землекористування, розвиток якого гальмується недосконалістю земельного законодавства, державного управління земельними ресурсами й землекористуванням та відсутністю інфраструктури ринку земель сільськогосподарського призначення.

Висновки і пропозиції. Україна має досить вагомий земельний потенціал, який, на жаль, не розкритий. Велику увагу треба приділити необхідності розроблення проєктів еколого-економічного обґрунтування сівозмін для кожної сільської ради, проведенню ґрунтових обстежень сільськогосподарських угідь, геоботанічних обстежень сіножатей та пасовищ, а також впровадженню екологічно та економічно обґрунтованих систем ведення сільського господарства з контурно-меліоративною організацією території та адаптованих до місцевих умов технологій, а також обмеження їх вилучення (викупу), у тому числі особливо цінних ґрунтів. Ще потрібно вжити певні заходи щодо захисту земель від ерозії, рекультивативної порушених земель, консервації малопродуктивних та деградованих земель.

На нашу думку, треба розробити програми використання та охорони земель для кожної сільської ради, яка охопить не тільки сільськогосподарську галузь, а й багато інших. Так, це дуже трудомісткий процес, але він буде більш урегульований та контрольований, в якому буде міститись все вищесказане. На наше переконання, це можливе за допомогою збільшення штату співробітників у земельній сфері по містах (по селах), впровадження новітніх інформаційних технологій та розроблення і прийняття нормативно-правової актів щодо земельних часток (паїв). Контролювати виконання програми повинен відповідний, нововведений відділ відповідного Держкомзему.

Цінність земель сільськогосподарського призначення дуже велика, тому впровадження змін та пропозицій – невід'ємна частина прогресу в сфері використання земель.

Список використаних джерел

1. Гунько Л. А. Формування типів сільськогосподарських землекористувань в умовах нових земельних відносин / Л. А. Гунько // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 12. – С. 128–133.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2. Кустовська О. В. Оцінка якості ґрунтового покриву сільськогосподарського підприємства як передумова впровадження органічного виробництва / О. В. Кустовська, Ю. А. Куценко // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. – 2014. – № 3-4. – С. 107–112.
3. Ступень М. Г. Концептуальні засади організації використання земель сільськогосподарського призначення у сучасних умовах / М. Г. Ступень, Н. Є. Стойко // Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва. – 2010. – № 1 (19). – С. 277–281.
4. Третяк А. М. Концепція розвитку сільськогосподарського землекористування сільських територій / А. М. Третяк, В. М. Другак // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. – 2014. – № 1-2. – С. 133–142.
5. Земельний фонд України як об'єкт земельного кадастру [Електронний ресурс]. – Режим доступу : mybiblioteka.su/tom2/2-102477.html.
6. Третяк А. М. Концептуальні засади розвитку сільськогосподарського землекористування сільських територій : [проект] / Третяк А.М. ; Національна академія аграрних наук України. – К. : НААН, 2014. – 24 с.
7. Осипчук С. О. Сучасний стан сільськогосподарських угідь України та заходи його поліпшення [Електронний ресурс] / С. О. Осипчук, Й. М. Дорош ; Національний інститут стратегічних відносин. – Режим доступу : 77.121.11.22/ecolib/6/33.doc.

References

1. Gunko, L.A. (2013). Formuvannia typiv silskohospodarskykh zemlekorystuvan v umovax novykh zemelnykh vidnosyn [Formation types of agricultural land use in terms of new land relations]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of Market Relations in Ukraine*, no. 12, pp. 128–133 (in Ukrainian).
2. Kustovska, O.V. & Kutsenko, Yu.A. (2014). Otsinka yakosti hruntovoho pokryvu silskohospodarskoho pidpryemstva yak peredumova vprovadzhennia orhanichnoho vyrobnytsztva [Evaluation of soil quality agricultural enterprise as a precondition for the introduction of organic production]. *Zemleustrii, kadastr i monitorynh zemel – Land management, cadastre and land monitoring*, no. 3-4, pp. 107–112 (in Ukrainian).
3. Stupen, M.H. & Stoiko, N.Ye. (2010). Konceptualni zasady organizatsii vykorystannia zemel silskohospodarskoho pryznachennia u suchasnykh umovakh [Conceptual principles of organization of the use of earths of the agricultural setting are in modern terms]. *Suchasni dosiahnennia heodezychnoi nauky ta vyrobnytsztva – Modern achievements of geodetic science and industry*, no. 1 (19), pp. 277–281 (in Ukrainian).
4. Tretyak, A.M. & Druhak, V.M. (2014). Konceptsiia rozvytku silskohospodarskoho zemlekorystuvannia silskykh terytorii [Concept of agricultural land in rural areas]. *Zemleustrii, kadastr i monitorynh zemel – Land management, cadastre and land monitoring*, no. 1-2, pp. 133–142 (in Ukrainian).
5. Zemelnyi fond Ukrainy yak ob'iekt zemelnoho kadastru [Land Fund of Ukraine as an object of Cadastre] (2015). Retrieved from mybiblioteka.su/tom2/2-102477.html.
6. Tretyak, A.M. (2014). Kontseptualni zasady rozvytku silskohospodarskoho zemlekorystuvannia silskykh terytorii [Conceptual bases of agricultural land in rural areas]. Kyiv: NAAN (in Ukrainian).
7. Osypchuk, S.O. & Dorosh, I.M. Suchasnyi stan silskohospodarskykh ugid Ukrainy ta zahody ioho polipshennia [The current state of Ukraine's agricultural lands and measures to improve it]. Retrieved from 77.121.11.22/ecolib/6/33.doc.

Сидоренко Ірина Іванівна – старший викладач, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Сидоренко Ирина Ивановна – старший преподаватель, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Sydorenko Iryna – Senior Lecturer, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: vodex@mail.ru